

Performativnost kot polifonija*

IGOR Ž. ŽAGAR

POVZETEK

Članek skuša pokazati, da lahko vsak eksplicitni performativ interpretiramo kot dialoško, znotrajjezikovno entiteto, možnost ki jo je Austin moral spregledati, saj je moral pojasniti, kako lahko nekateri jezikovni fenomeni proizvedejo zunajjezikovne učinke.

Avtorjeva hipoteza je, da so performativi (le?) petrificirani kosci konverzacije, in da moramo vsaki (eksplicitno) performativni izjavi pripisati ne le govorca, temveč več izvajalcev, interpretacija, ki jo je Ducrot poimenoval "polifonična", četudi je ni preizkusil na performativih. Interpretiran na ta način, performativ ni neodvisna (in samostojna) izjava, temveč anaforična entiteta, ki predpostavlja dialoško strukturirano argumentacijo, do katere dejansko morda sicer sploh ni prišlo, je pa kljub temu nujna za samo razumevanje (možnosti) performativne izjave.

ABSTRACT

PERFORMATIVITY AS POLYPHONY

The paper tries to show every explicit performative can be interpreted as a dialogic entity, a possibility that Austin had to overlook, because he had to explain how certain linguistics phenomena can produce extralinguistic effects.

The author's hypothesis is that performatives are (only?) petrified bits of conversation, and that in every performative utterance we must hear and distinguish not only one speaker, but several utterers, interpretation that Ducrot called "polyphonic", though he didn't verify it on performatives. Interpreted in this way, a performative is not an independent utterance, but an anaphoric entity, presupposing a dialogic argumentation that, actually, maybe even didn't take place, but is nevertheless necessary for the understanding of the performative utterance itself.

* Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta Argumentacija v jeziku in topično polje Slovenstva, ki ga financira Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Prednost filozofov je, da se lahko čudijo, Platon celo pravi (1952, 155 d 3-4), "da je čudenje edini izvor filozofije" (1952 : 155 d 3-4).

Kot filozof bom torej izkoristil ta privilegirani položaj in se ponovno (za)čudil - performativnosti. Morda se res lahko zdi čudno, da se 35 let po njenem "odkritju" in obilici objavljene literature performativnosti še vedno čudim, toda tisto, kar je res čudno, je dejstvo, da se - četudi so performativni fenomeni vedno vzbujali (za)čudenje - teoretiki performativnosti niso nikoli uspeli sporazumeti o temeljnih mehanizmih, ki proizvajajo performativne učinke.

Čudil se bom torej, da lahko teorija govornih dejanj - vsaj v obstoječih različicah -, po eni strani tako fragmentarna, torej nepopolna, po drugi pa tako toga, torej težko uporabljiva, lahko nastopa kot interpretativni model nečesa tako dinamičnega, kot je dialog ali konverzacija.

Sam bom predlagal nasprotno rešitev, namreč dialoško - ali še bolje, poliloško - interpretacijo performativnosti, interpretacijo, ki jo bom - po Ducrotu - imenoval polifono.

I

Izjava

(1) Obljubljam

se mi na primer zdi na moč čudna. Že, že, boste rekli, toda v tej obliki je iztrgana iz ko(n)teksta (kakršnakoli že je njegova/njuna definicija): kadar obljubljam, vedno obljubljam kaj določenega. Naj bo. Vzemimo torej izjavo (1) v njeni "razviti" obliki, na primer:

(1') Obljubljam, da pridem.

Na žalost se mi tudi ta izjava ne zdi nič manj čudna. Si lahko predstavljate koga, ki pravi, kar tako, nenadoma:

(1') Obljubljam, da pridem?

Težko. Toda ponovno mi boste ugovarjali, da sem izjavo iztrgal iz ko(n)teksta, in da govorec bržčas odgovarja na kako vprašanje, na primer:

(2) Ali prideš?

Naj bo. Vendar tudi ta(kšna) dialoška navezava ne deluje preveč prepričevalno:

(3) A: Ali prideš?

B: Obljubljam, da pridem.

Morda v kaki starogrški tragediji, ne pa v vsakdanjem govoru. Nekaj je narobe: nekaj bodisi manjka, ali pa je nečesa preveč. Kaj hočem reči?

Najbolj običajen odgovor na vprašanje (2) je brez dvoma (če seveda ostajamo v "pozitivnem" registru) bodisi

(4) Da/Ja

bodisi

(3') Pridem.

Če odgovorimo z (1') je, glede na vprašanje, v našem odgovoru nečesa preveč, nečesa, kar kaže na neki manko.

Primerjajmo tile dve dialoški navezavi:

I

A: Ali prideš?

B: Pridem.

II

A: Ali prideš?

B: Obljubljam, da pridem.

Kaj ju ločuje? V čem je razlika med njima? V prvi različici B preprosto odgovarja na A-jevo vprašanje in s tem potrjuje svoj prihod. V drugi različici pa B ne odgovarja več "preprosto" na A-jevo vprašanje, temveč se, s tem, ko izvrši dejanje obljube, svečano obveže, da bo prišel. Kaj to pomeni?

Če si поблиže ogledamo B-jev odgovor, v drugi različici opazimo, da B sploh ne odgovarja na A-jevo vprašanje: A od njega namreč ni zahteval, naj mu obljubi, da bo prišel, temveč le, naj mu pove ali bo prišel ali ne. Ne, nikakor ne gre za to, da bi bil preveč dlakocepski, skušam le slediti Austinu, ki v delu *Sense and Sensibilia* vztraja na leibnizovski maksimi, ki pravi nekako takole: če v vsakdanjem jeziku obstajajo razlike, četudi še tako neznatne, potem mora biti za to nedvomno dober razlog.

In če je tako, potem je očitno, da v drugi različici B odgovarja na neko drugo vprašanje, na neki drugi konverzacijski poseg, ki je sicer odsoten iz danega/obravnavanega konverzacijskega drobca, toda interpretativno predpostavljen prav s prisotnostjo - z dejanjem izjavljanja - performativnega obrazca.

"Globinska struktura" - če si lahko izposodim ta izraz iz nekega drugega konceptualnega polja - druge različice dialoga bi morala biti torej poliloška, in ne le dialoška, nekako takšna:

(3'') A: Jutri zvečer imamo zabavo. Ali prideš?

B: Pridem.

C: To bi bilo pa res presenečenje! Ponavadi nikoli ne prideš!

B: Obljubljam, da pridem.

Vendar pa glagolu "obljubiti" pogosto pripisujejo nekako poseben status, ki naj bi sklepom, ki jih je iz primerov, v katerih nastopa, mogoče potegniti, jemal zanesljivost in splošno veljavnost. Poskusimo torej še z drugimi glagoli, na primer "ukazati" in "prositi".

Vsekakor še vedno ostajam na moč začuden nad izjavama kot

(5) Ukazujem ti, da zapustiš sobo

ali

(6) Prosim te, da zapreš vrata,
vzetima, seveda, izven ko(n)teksta.

Takšni izjavi ponavadi predpostavljata vsaj še eno, predhodno in (ponavadi) slabo razumljeno izjavo, katere pojasnilo hočeta biti.

Na primer:

(5') A: Zapusti sobo!

B: Prosim?

A: Ukazujem ti, da zapustiš sobo!

ali

(6') A: Ali lahko zapreš vrata?

B: Kaj?

A: Prosim te, da zapreš vrata!

Opazili boste, da je uporabljeni postopek na moč podoben postopku, ki ga je predlagal Austin, da bi rešil svojo prvo teorijo performativnosti, preden jo je razpustil v mnogo splošnejši teoriji govornih dejanj. Naj ga še enkrat citiram:

Vendar pa nikakor ni nujno, da bi morala biti neka izjava zato, da bi imela performativni učinek, izražena v eni od tistih oblik, ki veljajo za normalne. Reči, "Zaprte vrata", je, to se vidi, prav tako performativ, prav tako izvršitev nekega dejanja, kakor reči, "Ukazujem vam, da zaprete vrata" (Austin 1962 : 174).

Sklep, ki ga iz tega izpelje Austin, je takšen: če nismo prepričani, da je neka izjava performativna, jo vedno lahko "prevedemo" v njeno normalno oz. kanonično obliko, to je, jo prefiksiramo z eksplicitnim performativom.

Ali to pomeni, da je performativ - in v zvezi s tem ponovno vztrajam na konceptu performativnosti, kakor ga je zamejil Benveniste, ki je nasprotoval razpustitvi performativa v ilokucijsko dejanje, na zamejitvi torej, ki vztraja na nujnosti, da "mora sleherni performativna izjava imenovati izvršeno dejanje in njegovega izvršilca" (Benveniste, 1976 : 277); namenoma se skratka omejujem na izjave, ki jim ponavadi pravimo eksplicitni performativi, in se sploh ne bom loteval izjav, ki bi utegnile (ali pa tudi ne) imeti neko potencialno ilokucijsko moč -, ali to torej pomeni, da performativ ni le polifon, temveč tudi - Bog obvaruj! - konstativen, vsaj v pojasnjevalnem smislu, to je, da pojasnjuje (ilokucijsko) moč izjave, katere nadaljevanje (oz. pojasnilo) je?

Preden odgovorimo na to vprašanje, si najprej oglejmo t. i. **Strawsonovo daljico**. V slavnem Strawsonovem članku o intenci in konvenciji v govornih dejanjih je namreč razdelek, ki je, vsaj po mojem mnenju, premalo znan in cenjen, in še manj uporabljan.

Ko govori o razmerju med dejanji, ki jih označuje kot "temeljno konvencionalna", in dejanji, ki jih označuje kot "temeljno intencionalna", ali natančneje, ko razpravlja o možnosti vpeljave konvencij v izvrševanje temeljno intencionalnih dejanj, Strawson pravi:

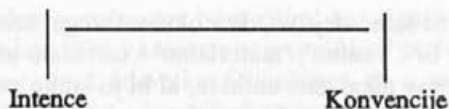
Očitno moramo v tem primeru shemo razširiti, da bi tako naredili prostor za eksplicitno sklicevanje na družbene konvencije. Z nekaj truda jo lahko tako razširimo. Toda, globlje ko se pomikamo na področje institucionaliziranih postopkov, bolj postaja pritisk na shemo neznošen. Po eni strani moramo opustiti eno njenih temeljnih potez, sklicevanje na intence, ki naj zagotovi določen odgovor poslušalstva, po drugi strani pa sklicevanje na družbene konvencije vse bolj pridobiva na pomembnosti.

In nekoliko kasneje sklene:

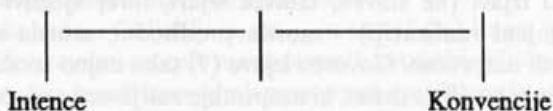
V primeru ilokucijskega dejanja, ki ni temeljno konvencionalno, pride do izpolnitve komunikacijskega dejanja, če je zagotovljeno **razumevanje** (uptake), če je bila izjava (torej) podana s kompleksno odprto intenco, s katero naj bi bila podana. Toda, tudi če pride do izpolnitve komunikacijskega dejanja, je lahko odprta intenca, ki je jedro kompleksa intenc, onemogočena, **ne da bi pri tem prišlo do kakršnekoli kršitve pravil in konvencij ...** Povsem drugače je z izjavo, ki je del postopka, ki ga povsem obvladujejo konvencije. Če je razumevanje zagotovljeno, potem moramo sleherni onemogočenje povsem odprte intence izjave (intence, da bi postopek nadaljevali v določeni smeri) pripisati kršitvi pravila ali konvencije. Govorec, ki se drži konvencij, ima lahko izrecno intenco nadaljevati postopek v smeri, ki njegovemu trenutnemu govornemu dejanju konvencionalno ustreza **le**, če meni, da so konvencionalni pogoji za takšno nadaljevanje zadovoljeni, in je torej prepričan, **da bo njegova izjava ne le razkrila njegove intence, temveč jim zagotovila tudi učinek**. Nič podobnega ne moremo najti v primeru ilokucijskega dejanja, ki ni temeljno konvencionalno (Strawson 1969 : 398).

Igralec pokra bi tako lahko, na primer, bleknil Podvojim, ne da bi pri tem (res) imel intenco podvojiti vložek, **toda če so okoliščine ustrezne in igra stroga, potem je podvojil vložek!**

Soočeni smo torej z zelo nenavadno daljico: na njenih skrajnih polih imamo, na eni strani, ilokucijska dejanja, ki so "temeljno intencionalna", na drugi strani pa ilokucijska dejanja, ki so "temeljno konvencionalna":

Toda, pravkar smo videli, da ta daljica ni "zvezno prehodna", da namreč ilokucijska dejanja, ki bi se razvrstila nekje v sredini te daljice, kjer naj bi se konvencije in intence stikale ali celo prehajale ene v druge, ne obstajajo, ali natančneje **ne morejo obstajati**: so namreč bodisi le konvencionalna bodisi le intencionalna:

In celo več kot to!

Dejanja, ki so "temeljno konvencionalna", lahko uspejo tudi, če govorec ni imel intence, ki naj bi bila potrebna za izvršitev tega dejanja, medtem ko "temeljno intencionalna" dejanja **ne morejo uspeti**, četudi je govorec storil vse, da bi sogovorec **prepoznal njegovo intenco**.

Sklep, ki ga iz tega lahko potegnemo, je seveda, da intence za uspeh performativov niso pertinentne: to, kar performativi potrebujejo, je **minimum konvencionalnosti**. "Temeljno konvencionalni" performativi se zaradi manka konvencionalnosti seveda ne morejo pritoževati: v večini primerov so prav družbene konvencije tiste, ki jo zagotavljajo. "Temeljno intencionalni" performativi pa se morajo s tem mankom neprestano soočati in ga seveda poskušati nekako (u)blažiti, zato - in to je moja (hipo)teza - **uprizarjajo podobo izjavljanja, ki je v teku, (za)igrajo torej ta manjkajoči košček (družbene) konvencionalnosti, da bi na ta način zagotovili prepoznanje intencioniranega (performativnega) dejanja. Kaj to pomeni?**

Ducrot, katerega teorijo argumentacije smo orisali na nekem drugem mestu (Žagar, 1991: 172-185), ne loči samo med govorečim subjektom kot empiričnim bitjem, in govorcem kot bitjem diskurza, temveč, v okviru koncepta govorca, razlikuje tudi med več izjavljalci, ki so (tako) povsem diskurzivne in znotrajjezikovne entitete.

Govorec je tisti, ki je odgovoren le za dejanje izjavljanja v najosnovnejšem smislu, to je za pojavitev dane izjave kot izjave, kot konkretne, partikularne realizacije abstraktne stavčne sheme, **v okviru te izjave pa sooča oz. daje besedo več izjavljalcem**, in ti, ne govorec, so izvor stališč, izraženih v in z izjavljanjem (dane) izjave. Izjavljalci so tako elementi smisla izjave, njihova konfrontacija - konfrontacija njihovih stališč - pa tvori opis izjavljanja oz. uprizarja njegovo podobo.

Lep primer oz. natančneje lep dokaz polifone narave govora predstavljajo zanikane izjave. Na tem mestu jih omenjam predvsem zato, ker izvrstno dokazujejo, da izjavljalci v Ducrotovem smislu niso nikakršne izmišljotine.

Vzemimo izjavo

(7) Ta žoga ni rdeča.

Govorec te izjave sooča vsaj dva izjavljalca: prvega (I_1), ki zatrjuje, da je žoga rdeča, in drugega (I_2), ki tej izjavi nasprotuje (poudarjam: ne nasprotuje propozicionalni vsebini "kot taki", temveč propozicionalni vsebini **kot izjavljeni**).

Zakaj lahko ravnamo na tak način? Kaj nas avtorizira, da lahko znotraj ene same izjave razločimo kar dva izjavjalca?

V danem primeru že samo dejstvo, da v okviru tistega, čemur ponavadi pravimo realnost, ni ničesar, kar bi - "realno", "materialno" - ustrezalo atributu "ne-rdeč", da v realnem svetu torej ni prav nikakršne entitete, ki bi jo lahko pozitivno opredelili kot ne-rdečo: imamo na primer le žoge, ki so zelene, rdeče, rumene, itn. Seveda pa je ta(kšen) argument šepav, saj poznamo tudi takšne entitete, kakršni sta na primer "nezaceljena rana" ali "neposlikano platno". Natančnejši odgovor na zgoraj zastavljeno vprašanje moramo torej iskati v polju izjavljalne logike, ne ontologije. Z drugimi besedami povedano to pomeni, da kadar pravimo (kadar trdimo), da nekaj ni x, nasprotujemo neki izjavi (ne stavku, temveč izjavi, torej njegovi vsakokratni in s ko(n)tekstom pogojeni realizaciji) - morda predhodni, morda skriti (implicitni, zamolčani) -, ki trdi nasprotno. Govorec izjave (7) tako nujno sooča dva izjavjalca z različnimi stališči in se staplja s tistim, ki nasprotuje zatrjevanju rdečnosti žoge.

Seveda pa stališč različnih izjavjalcev ne moremo predstaviti tako, kot sem to storil v primeru (3"). Z drugimi besedami povedano to pomeni, da stališčem različnih izjavjalcev, ki jih soočamo znotraj neke izjave, ne moremo pripisati enakega statusa, kot ga ima izjava, ki smo jo vzeli za predmet analize. Stališča posameznih izjavjalcev namreč niso nič drugega kot proizvod te iste analize, in imajo torej povsem abstraktno-teoretski status.

Stališč različnih izjavjalcev torej ne moremo in ne smemo predstaviti kot dejansko (in dobesedno) izrečene izjave, temveč le v obliki vmeščeniosti (položajev) in usmeritev različnih izjavljalnih pozicij, ki jih je mogoče razločiti znotraj dane izjave. Na ta način bi se lahko lotili analize primera (1') s pomočjo govorca in (vsaj) treh izjavjalcev:¹

I₁ predstavi neko dejstvo D (na primer jutrišnje zabavo, (lahko pa bi šlo seveda tudi za kaj povsem drugega, saj govorimo le o stališčih in usmeritvah, ne pa o konkretno in dobesedno izrečenih besedah)), in svojo predstavitev formulira (če seveda ostanemo pri primeru jutrišnje zabave) kot povabilo;

I₂ soglaša s predstavitvijo I₁ in sprejme povabilo;

I₃ podvomi o iskrenosti I₂ in njegovo sprejetje povabila (sprejetje povabila s strani I₂) predstavi kot dvomljivo;

I₂' nasprotuje (dvomu) I₃ in sprejem povabila potrdi z bolj zavezujočo obliko.

Upal bi si tvegati celo tole, argumentativno interpretacijo primera (1'): govorec G (govorec, ki izjavlja (1'), in prav zaradi tega razloga) se staplja s stališčem I₂' in s tem argumentira za ta(kšen)le sklep S: drugi poseg I₂ (torej I₂', s katerim se govorec staplja) je treba vzeti kot zadosten argument za njegov (I₂) prihod.

Performativ bi bil tako ne le polifon - podoba (in opis) svojega lastnega izjavljanja skozi soočenje več izjavjalcev, ki bi sogovorniku s tem olajšala prepoznanje njegove ilokucijske moči - temveč tudi argumentativen: eksplicitni performativ ("Obljubljam, da bom prišel") bi tako nastopal kot močnejši argument (za "moj prihod") kot kaka druga izjava z le morebitno, potencialno ilokucijsko močjo (na primer "Pridem").

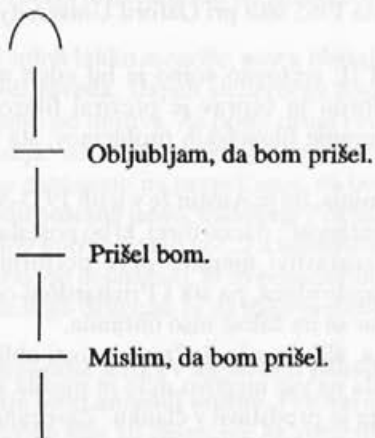
1 Na "vsaj" vztrajam zato, ker sem prepričan, da moramo, ko govorimo o izjavjalcih v Ducrotovem smislu, skrbno uporabljati "Ockhamovo britev", in ne množiti jezikovnih entitet, če zato nimamo zadostnih (in seveda nujnih) razlogov. Z drugimi besedami: nikakor nisem prepričan, da za analizo pragmatičnih rab francoskega argumentativnega veznika toujours (Cadiot, Ducrot, Nguyen et Vicher: "Sous un mot, une controverse: Les emplois pragmatiques de 'Toujours'", v: Modèles linguistiques VII/2, str.: 105-124, P.U.L., Lille, 1985) - gre za morda najbolj podrobno aplikacijo Ducrotove teorije polifonije v jeziku - res potrebujemo kar pet (5) izjavjalcev.

V potrditev pravkar povedanega bom citiral kar Austina samega. Že v svojem članku *Other Minds* iz leta 1939, v katerem se je prvič lotil performativne problematike, Austin primerja, po eni strani, izjave kot Obljubljam, da ... in Imam namen, da ..., po drugi pa Vem da ... in Mislím da ..., in ugotavlja tole: dokler ostajam pri izrazih kot Imam namen, da ..., to, na neki način, zadeva le mene: le jaz sam namreč lahko vem, da je moj namen storiti to in to. In če bo moj sogovorec vzel takšen izraz mojih namenov kot zadostno zagotovilo za uspeh svojih dejanj, to, na neki način, zadeva le njega: ravnal bo v skladu s svojo oceno moje iskrenosti in moje zanesljivosti po eni strani, in mojih sposobnosti ter mojih zmožnosti po drugi strani.

Toda, takoj ko rečem Obljubljam, da ..., in ne več (le) Imam namen, da ..., je moj sogovorec upravičen ravnati oz. celo mora ravnati, kot da bi obljuba sama v sebi nekako nosila svojo realizacijo, neodvisno od njegove ocene mojih zmožnosti in mojih sposobnosti, moje zanesljivosti in moje iskrenosti. Isto velja za Vem da ... glede na Mislím da ... (čtetudi Vem da ... ni performativ).

Argumentativna interpretacija eksplicitnih performativov ni torej nič samovoljnega in povsem brez težav bi lahko zgradili argumentativno lestvico, na kateri bi eksplicitni performativ nastopal kot najmočnejši argument za (možnost) realizacije propozicionalne vsebine, sicer skupne vsem izjavam, ki se uvrščajo na isto argumentativno lestvico. Vzemimo torej našo začetno izjavo (1'), in dobili bomo takšnotele lestvico:

/moj prihod/

Navezavo dveh diskurzivnih segmentov, A(rgument) in S(klep), katerih prvi je predstavljen kot razlog, ki upravičuje drugega, (na primer, Zelo toplo je (A); Pojdimo se kopat! (S)), smo torej kondenzirali in ponotranjili v le enega, v navezavo performativnega prefiksa (A), nastopajočega kot argument za realizacijo propozicionalne vsebine (S), ki jo vpeljuje.

II

Toda, ne pozabimo, da se še vedno nahajamo na "temeljno intencionalnem" polu Strawsonove daljice. Kako pa se stvari odvijajo na "temeljno konvencionalnem" polu? Ali mu družbene konvencije res zagotavljajo potrebno enosmiselnost in enoglasnost?

Austinu (in teoriji performativa sploh) so pogosto očitali, zlasti sociologi, da besedam pripisuje nekakšno notranjo magično moč. Bourdieu na primer piše:

... ilokucijske moči izrazov ... ni mogoče najti v besedah samih, kakor so "performativi" Moč besed ni nič drugega kot delegirana moč pooblaščenega govorca, njegove besede ... pa v najboljšem primeru le eden od dokazov jamstva njegove pooblaščenosti. Poskušati lingvistično razumeti moč jezikovnih pojavov, v govoru iskati logični princip in princip učinkovitosti govornice institucije, pomeni pozabiti, da avtoriteta v govor prihaja od zunaj ... (Bourdieu 1982 : 105).

Rcs je in Austin ni tega nikoli zanikal - vsaj v svoji prvi teoriji ne -, prav to namreč trdi, ko govori o "primernih okoliščinah" in "pooblaščenih osebah".

Toda, če je (rcs) tako, potem bi morali pravzaprav tudi na "temeljno konvencionalnem" polu, na polu, ki nima potrebe, da bi z uprizarjanjem pogojev izjavljanja neke izjave blažil manko konvencionalnosti, ločevati med govorcem in (vsaj enim) izjavljalcem. Zakaj?

Preden odgovorimo na to vprašanje, premerimo (konceptualno) razdaljo med obema poloma naše daljice na primeru neke že malce zaprašene teorije, namreč moralne filozofije H. A. Pricharda. Ker smo o Prichardu že podrobneje pisali,² bomo, povzemajoč le tisto najnujnejše, njegovo teorijo le prestavili v drugačen konceptualni okvir.

Prichard, ki je bil eden od Austinovih učiteljev, je danes pravzaprav neznan, njegovi spisi pa bodisi pozabljeni bodisi težko dostopni. Na razpolago imamo le drobno knjižico njegovih člankov, ki so leta 1965 izšli pri Oxford University Press pod naslovom *Moral Obligation*.

Kakor koli že, pred II. svetovno vojno je bil eden najbolj cenjenih profesorjev moralne filozofije v Oxfordu in čeprav je preziral filozofe Austinove generacije in vsakršno logično obravnavanje filozofskih problemov, sta se z Austinom medsebojno izjemno spoštovala.

Isaiah Berlin se spominja, da je Austin že v letih 1933-35 razpravljal o Prichardovih pogledih na "moralno zavezanost", o temi torej, ki bo postala vir performativne diskusije, l. 1947, leto dni po predstavitvi njegove prve performativne teorije filozofskima društvoma Oxforda in Cambridgea, pa sta s Prichardom celo izmenjala nekaj pisem o naravi obljubljanja, vendar se na žalost niso ohranila.

Problem obljubljanja, ali natančneje "zavezanosti obljubi", je bil Prichardova obsesija, ki je močno vplivala na vse njegovo delo in pustila sled v domala vseh njegovih delih. Najbolj zgoščeno ga je predstavil v članku "Zavezanost obljubi", napisanem leta 1940, kar nikakor ni nepomembna letnica, če vemo, da je Austin svojo prvo teorijo performativa razvil prav v letih 1940-46 (da niti ne omenjamo, da je bil v obeh teorijah njegov ključni zgled prav "obljubljanje").

Kaj je, po Prichardovem mnenju, torej obljubljanje?

Očitno je, meni Prichard, da obljubljanje zahteva uporabo besede "obljubljam" ali kake druge ustrezne besede, kot "jamčim", "soglašam", "dajem ti besedo" ali "bom". Če je tako, lahko rečemo vsaj to, da s tem, ko X-u obljubljam, da bom izvršil neko dejanje, povzročim, da X sliši določen glas, ki ima skupaj z izrazom, ki se za dejanje ponavadi uporablja - tako zame kot zanj -, določen pomen, in to tako, da X verjame, da so glasovi prišli od mene (Prichard 1965 : 172).

2 Zainteresirani bralec bo podrobnosti našel v Žagar (1989 : 23- 30).

Tu pa takoj nastopi drugo vprašanje, vprašanje, ki je bilo pravzaprav prava Prichardova preokupacija: zakaj me lahko k čemur koli zavezuje že to, da sem izustil nekaj glasov? Zato, ker sem bil že dal neko splošnejšo obljubo, pravi Prichard, ker sem že prej obljubil, da takšnih glasov ne bom izustil v povezavi s stavkom o nekem dejanju, ne da bi se lotil dejanja samega.

Reči obljubljam, pomeni Prichardu le izustiti nekaj "šumov", ki ne morejo nikogar zavezati k ničemur - če seveda ne predpostavimo poprejšnje, splošnejše obljube. Toda, kaj to sploh pomeni, in predvsem, kako do te splošne prvinske obljube sploh priti?

Prichard tudi sam meni, da je nekoliko "zapleteno", in predlaga, da ravnamo takole: zamislimo si lahko stopnjo, na kateri (še) ne mislimo, da se z uporabo tega ali onega jezikovnega obrazca zavežemo, da bomo izvršili dejanje. In lahko se vprašamo takole: bi si na tej stopnji lahko vsaj zaželeli, da bi se bili z uporabo nekega posebnega jezikovnega obrazca sposobni zavezati? In če bi si lahko: ali obstaja kak korak, s katerega podvzetjem bi se res zavezali?

Jasni sta dve stvari, meni Prichard:

1. Držati obljubo ni prvo dejanje, ki mu je človek zavezan. Kajti če pozna smisel obljube ali dejanje obljubljanja, mora poznati tudi nekaj splošnejšega, nekakšno obvezo, in potemtakem (tudi) druga dejanja, ki so (kot) dolžnosti.

2. Obljubljam lahko le v skupini vsaj dveh ljudi, katerih vsak je prepričan in se pri svojem ravnanju do neke mere zanaša na prepričanje, da so drugi bitja, ki ne le mislijo, da imajo določene obveze, temveč bodo verjetno tudi storili, kar mislijo, da so zavezani storiti.

Da je obljubljanje torej sploh lahko mogoče, mora obstajati skupina ljudi, ki ima določene obveze in se jih tudi zaveda. Uspeh slehernega napora, da bi dosegli lastno dobrobit, torej ni odvisen samo od dejstva, da bodo drugi ravnali na določen način in da se bodo določenega ravnanja vzdržali (ker menijo, da je to njihova dolžnost), temveč tudi od naše zmožnosti, da se zanesemo na prepričanje, da bodo tako ravnali.

Vendar pa nam kaj kmalu postane jasno, nadaljuje Prichard, da tudi za uresničitev vsaj zmerno obetavnih načrtov potrebujemo več. Za ugotovitev, da je potrebno več, je dovolj, da se zavemo, da skoraj vse dejavnosti, ki so pomembne za našo lastno dobrobit, zahtevajo tudi sodelovanje nekoga drugega, in da nato pretehtamo, kaj je potrebno, da bi bilo sodelovanje možno.

Potrebna pa je prav ... uporaba jezika v najširšem pomenu besede

Da bi takšno sodelovanje torej naredili možno, Prichard predlaga tale postopek:

Najprej si izberimo določen glas ali znamenje na papirju, ki bi ga lahko uporabili v povezavi z izrazom za neko dejanje, nato pa se dogovorimo ali (si) obljubimo, da tega glasu ali znamenja ne bomo uporabili v povezavi z izrazom za to dejanje, ne da bi se lotili dejanja samega. Če to storimo, smo dosegli cilj, kajti če po tem uporabimo glas ali znamenje na tak način, bomo vzpostavili obveznost izvršitve dejanja v skladu z našim splošnim dogovorom ali obljubo (Prichard, 1965 : 177-178).

Tisto, na kar sem želel opozoriti s temi obsežnimi citati iz Prichardovega dela, niso toliko Prichardovi mitično- transcendentalni postopki, vzeti dobresedno, temveč bolj njihov duh, ideja, ki stoji za njimi, namreč predpostavka, da obljuba sama na sebi - obljuba kot taka, kot beseda, kot govorno dejanje med govornimi dejanji - ni dovolj močna, da bi lahko zagotovila uresničitev, realizacijo vsega tistega, za čemer - oz. natančneje pred čemer - stoji, vsega tistega, kar je - če so seveda okoliščine prave, obljubovalec pa pooblaščen - njen rezultat in učinek, temveč da predpostavlja mrežo

(vsaj virtualnih) izjavljalcev, da bi sploh lahko imela želeno kredibilnost in zahtevano (ilokucijsko) moč.

Gre torej za predpostavko, po kateri obljuba oz. eksplicitni performativ sploh ni nič drugega kot kristalizacija poliloga in kristal(izacija) svojih lastnih pogojev izjavljanja. V nasprotnem primeru ni in ne more biti nič drugega kot le nekaj "šumov", kakor zatrjuje Prichard, in kar pravzaprav potrjuje tudi vsakodnevna izkušnja.

Tisti, ki svečano krsti novo zgrajeno ladjo (kakor v slavnem Austinovem primeru), tako ne more biti nič drugega, nič več, kot le govorec; izjavljalec, s katerim se staplja, pa nekaj, kar Bally - analizirajoč opozorilo "Kaditi prepovedano" - imenuje "moralna entiteta".³

Iz Prichardovega poskusa konstrukcije takšne "moralne entitete" pa smo videli, da moralna entiteta ni nič enotnega, da ne govori z enotnim glasom oz. natančneje: govori sicer res z enotnim glasom, toda le tako, le na račun tega, da prikriva pluralnost glasov.

Seveda gremo lahko še dlje: da bi performativ lahko uspel na "temeljno konvencionalnem" polu, pluralnost glasov mora biti prikrita, kar seveda ni presenetljivo: da bi bila neka družbena konvencija lahko učinkovita, mora govoriti z enim enotnim glasom. Dokaz za to je na primer v tem, da na "temeljno konvencionalnem" polu ne moremo zgraditi argumentativne lestvice: ne moremo namreč reči, da je izjava To ladjo krstimo za Svobodo močnejši ali šibkejši argument za možnost realizacije njene propozicionalne vsebine, kot kaka druga izjava. Nasprotno, le s to izjavo lahko ladjo krstimo - in prav družbene konvencije so tiste, ki to zahtevajo.

LITERATURA

- AUSTIN J. L., 1962: "Performatif-Constatif", v *La philosophie analytique*, Pariz, Minuit, 270-281.
 AUSTIN J. L., 1962: *Sense and sensibilia*, Oxford, Oxford University Press.
 AUSTIN J. L., 1970: *Philosophical papers*, 2. izd., Oxford, Clarendon Press.
 AUSTIN J. L., 1984: *How to do things with words*, 2. izd., Oxford, Oxford University Press.
 BOURDIEU P., 1982: *Ce que parler veut dire*, Pariz, Fayard.
 CADIOT, DUCROT, NGUYEN et VICHER, 1985: "Sous un mot, une controverse: Les emplois pragmatiques de 'Toujours'", v: *Modèles linguistiques VII/2*, Lille, P.U.L.
 DUCROT O., 1980: *Les échelles argumentatives*, Pariz, Minuit.
 DUCROT O., 1986: "L'énonciation et polyphonie chez Charles Bally", v: DUCROT 1989, Pariz, Minuit.
 DUCROT O., 1986-90: Predavanja na EHESS, zapiski, neobjavljeno.
 DUCROT O., 1989: *Logique, structure, énonciation*, Pariz, Minuit.
 FANN K.T.(ur.), 1979: *Symposium on J.L. Austin*, London and Henley, Routledge & Kegan Paul.
 PLATON, 1924: *Theaetetus* (prev. H. N. Fowler), London and Cambridge, Loeb Classical Library.
 PRICHARD H. A., 1940: "The Obligation to Keep a Promise", v: PRICHARD 1965, Oxford, Oxford University Press.
 PRICHARD H. A., 1965: *Moral Obligation*, Oxford, Oxford University Press.
 STRAWSON P. F., 1969: "Intention and Convention in Speech Acts", v: FANN 1979, London and Henley, Routledge & Kegan Paul.
 ŽAGAR I. Ž. 1989: Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti, LJUBLJANA, DZS.
 ŽAGAR I. Ž. 1991: "Argumentacija v jeziku proti argumentaciji z jezikom", *Anthropos IV-V*, 172-185.

3 Primer se izposojam od Ducrota (1989 : 189).